



Lykken er en seter

Åshild Dale og Jostein Sande brenner for å ta vare på de eldgamle tradisjonene på Herdalssetra. – Dette er vårt paradisi på jord, forteller ekteparet.

TEKST: TORM RIVERTZ KATHE FOTO: BERNEN JUVIK



ste, mest opphøyde rollen en kvinne kunne ha. I riktig gamle dager var det 10-12 budeier her om sommeren. I 1960 kom det fellesfjøs med melkemaskiner. Siden har det vært to til fire budeier her, forteller Åshild. Hun er femte generasjon på gården og setra.

Et enkelt liv

Den lille høyden ekteparet sitter på kalles "Geitakyrkja". Helt fra gammel tid har den vært et samlingspunkt for budeiene.

- Annenhver søndag gikk de ned til bygda, for da var det gudstjeneste i Dale kyrkje. De andre søndagene tok de med seg kaffekjelen opp hit for å kose seg og synge, forteller Åshild.

Fra midten av juni til midten av september beiter ekteparets 130 geiter og en stor flokk med killinger her i det åpne, ville landskapet omgitt av spisse fjelltopper og brusende fossfall. Om vinteren blir de tatt med ned til gården Dale, en mil unna. Åshild og Jostein lever av gårdsdrift og økoturisme.

- Vi ønsker å formidle ver-

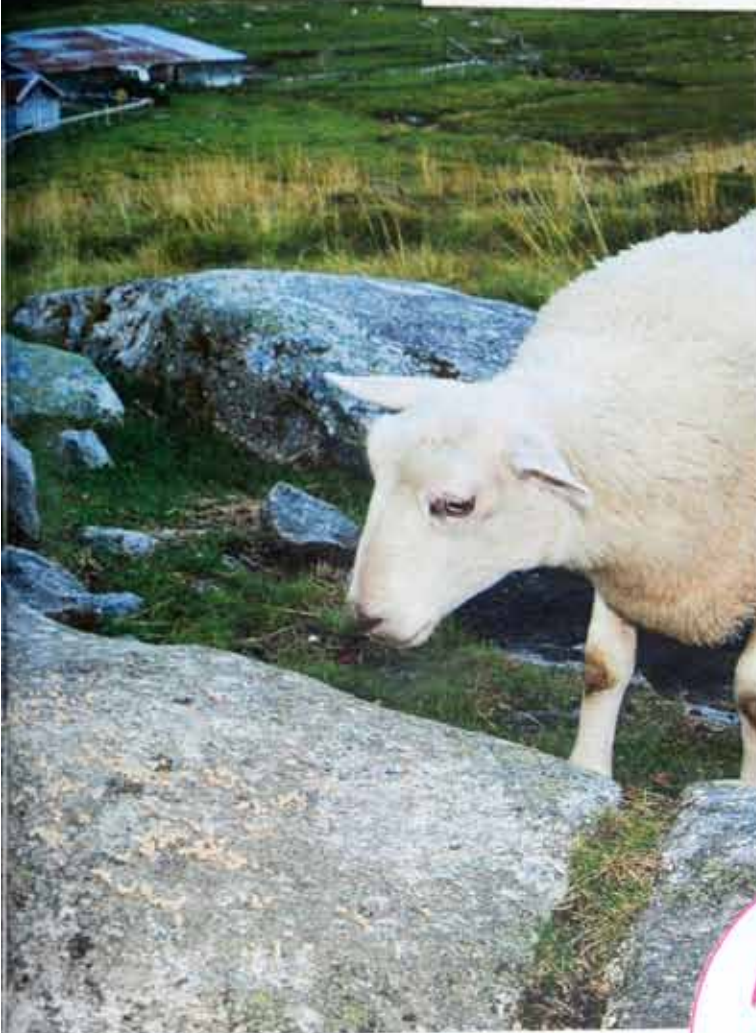
▲ Åshild som svært ung budeie

◁ Åshild Dale og mannen Jostein Sande lever et liv i pakt med naturen på Herdalssetra. Åshild er femte generasjon på denne setra, der de blant annet holder geiter.

bedre liv. Å være her gir en helt spesiell ro, sier Åshild og skuer utover Herdalssetra, som ligger idyllisk til i hjertet av Norddal kommune i Møre og Romsdal.

Tufter vitner om bebyggelse tilbake til vikingtiden, og her har vært seterdrift i 300 år.

- Budeie har til alle tider vært en hedersstittel. Det var den stør-



"Budeie har til alle tider vært en heders-tittel."

- Killa, killa, killa! Komme da, killa!

De lyse, lokkende ropene fra Åshild Dale klinger gjennom dalen slik ei budeies stemme skal klinge. Etter å ha spilt kostbar i noen minutter, bestemmer geitene i lia seg for å komme ned til den lille bergknausen. Åshild og ektemannen Jostein Sande sitter på. I tur og orden blir de belønnet med kos, klapp og godsaker.

- Jeg kan ikke tenke meg et

▷ Budeia rører i ostegryta.



- Killa, killa, killa!



dien av et enkelt liv på naturens premisser, sier Jostein og understreker setras betydning i denne sammenheng.

– I Gulatingsloven står det at bonden kan bli dømt for gressran om han ikke fører kyr og geiter til fjells. Hvis dyra skulle beite nede ved gården hele sommeren, ville det ødelagt vegetasjonen, sier han.

En drøm

Allerede som barn ble Åshild fascinert av seterlivet. Da hun var 14 år, fikk hun prøve seg som buedeie.

– Det var en drøm som gikk i oppfyllelse. Å bo her alene, ta vare på seg selv og dyra ga en fantastisk frihetsfølelse. Ikke minst var det et godt fellesskap mellom oss jentene.

De var 10-12 buedeier som

mens dager. Veien gikk til USA og deretter til studier innen økonomi og reiseliv – og jobber i mer urbane strøk av Norge, blant annet i Norges Eksportråd.

Karameller til barna

På midten av 70-tallet møtte hun Jostein gjennom politikken. Begge var aktive i natur- og vassdragsvern, og delte en livsinnstilling basert på grønne verdier. I 1982 flytter de tilbake til Norddal, sammen med Åshilds datter fra et tidligere ekteskap. Selv om Åshild er odelsjente, følte hun seg aldri presset.

– Jeg kjente en viss plikt i forhold til å føre arven videre,

▽ **Setra på 1940-tallet.** Moren til Åshild, Kjellaug Dale, sitter i midten (med hårbøyle).



alle hadde ansvar for sin buskap. Åshild hadde 20 geiter og fire kyr.

– Vi sto opp klokken fem om morgenen for å håndmelke. Så ble dyra ført ut på beite og fjøs, og utstyret ble vasket godt. Når vi var ferdige, var vi fri som fuglen fram til neste fjøsstell. Da gikk vi gjerne på tur, sammen eller alene, plukket hær eller fant et fint sted hvor vi kunne hvile middag. Når det var dårlig vær, satt vi gjerne inne og leste en bok.

Det ble bare to som ble buedeie for Åshild i ungdom-

men foreldrene mine var kloke og ga meg frie tøyler. Dette var noe vi selv ønsket.

Vi blir med inn i det gamle fjøset, som er bygd om til serveringsstue. Fjøspreget er fortsatt intakt; kjettingene som geitene sto bundet i mens de ble melket, står fortsatt festet i veggen. Et langbord er dekket med oster fra egen produksjon.

– Vær så god, forsyn dere, sier Åshild.

Osten "Snøfrisk" fra Tine står fremme. Selv om den ikke er produsert på setra, er osten



△ Åshild og Jostein tar vare på gamle redskaper.



△ Åshild hadde en finger med i spillet når det gjaldt produksjonen av osten Snøfrisk.

litt Åshilds siden hun hadde en finger med i at produksjonen ble lagt til Ørsta på Sunnmøre. Det meste av melken fra Herdalsetra går til "Snøfrisk", som opprinnelig ble lansert til OL på Lillehammer.

– Jeg syntes vi trengte flere oster som kunne fronte geitemelksprodukter, forklarer hun. I en skål er det også søte fristelseter i form av hjemmelagede karameller.



– "Gammelselet", selve hovedselet, har fått nytt utsel og torvtak, men mye av det gamle tommeret er fortsatt i bruk.

– Budeiene har i alle år krøket seg sammen på et skinn med stearinlys og historiefortellinger her, forteller Åshild og Jostein.

Å leve av et lite gårdsbruk alene er ikke lett i Norge i dag. Kombinert med et sterkt ønske om å videreføre økologiske prinsipper og

inn- og utland. Akkurat nå er det veterinærstudenten Ada fra Polen som er budeie på setra. Ekteparet samarbeider også med Utviklingsfondet og er vertskap for fredskorpsdeltakere fra flere afrikanske land.

– Det er givende å komme i kontakt med mennesker fra andre deler av verden. Man lærer mye om hverandre, og noen inviterer oss til og med på besøk til sitt hjemland, forteller Jostein.

HEDER TIL ÅSHILD OG JOSTEIN

Åshild og Jostein har mottatt Norsk Kulturarvs kvalitetsmerke Olavsrosa, som er det ledende varemerket for opplevelsestilbud med basis i den norske kulturarven. De har også sertifisert økoturismebedrift (Norsk økoturisme). Åshild og Jostein var initiativtakere til organisasjonen Norsk Seterkultur, som fokuserer på den sentrale rollen seterbruken har hatt i norsk landbruk. Åshild har mottatt flere priser, blant annet "Rachel Carson-prisen" for sin langvarige innsats for natur og miljø. Sammen har ekteparet mottatt "Seterprisen" av Norges Vel.



△ Gammelt redskap, brukt til å kinne smør.

– Ikke alle barn liker brunost. Derfor tenker vi at karamellene kan fungere som en inngangspørt. De ligner i smaken, men er tilsatt litt sukker og hasselnøtter, forteller Jostein ivrig.



△ Siden ikke alle barn liker brunost, kan de på Herdalssetra få karameller som kan fungere som en inngangspørt. Disse karamellene inneholder litt sukker og hasselnøtter, og ligner i smaken på brunost.

Selvforsynt og givende

Paret er nesten selvforsynt med mat; frukt og bær, melkeprodukter, ost, vilt og tamr kjøtt. Det de ikke produserer selv kjøper de kortreist og økologisk.

– Vi er opptatt av resirkulering, gjenbruk og ikke å forbruke mer enn nødvendig, forklarer de.

ideen om et bærekraftig landbruk, lar de derfor turister ta del i dagliglivet, både på setra og nede på gården. Hvert år er om lag 10 000 mennesker, de fleste cruisebåtpassasjerer, innom. Her får de kose med dyra og se hvordan ysting av brun og hvit geitost skjer på gamlemåten.

– Vi ønsker å vise verdien av et småskalalandbruk. Mange bønder slutter fordi det ikke er lønnsomt. Dette vil etter hvert true kulturlandskapet, sier Jostein.

Paret har praktikanter fra

Romantikk

Av de 30 bygningene, "selene", på Herdalssetra er tre i Åshild og Josteins eie. Alle har gjennomgått mye restaurering siden de overtok. "Gammelselet", selve hovedselet, har fått nytt utsel og torvtak, men mye av det gamle tommeret er fortsatt i bruk. Vi må bøye oss for å komme inn i oppholdsrommet. Her er det bord, benker og parafinlamper. En enda lavere dør fører inn til innselet, et soverom med to senger.

– Budeiene sluss om å få overnatte her. Her har de i alle år krøket seg sammen på en skinnfell og i skinnen fra talglys fortalt historier, smiler Åshild, og serverer like gjerne oss en historie, sånn på sparket:

– Et år satt ei av budeiene i ostehuset, som befinner seg her vegg i vegg. Hun rørte i oste gryta mens hun ventet på at jeg skulle komme hjem. Plutselig hørte hun at nøkkelen ble vridd om i låsen; døra gikk opp og noen gikk inn. Så oppdaget hun at hun selv hadde nøkkelen i forkleomma ...

Åshild smiler lurt. Vi får et øyeblikks uhyggeguts.

– Man kommer så nær naturen at jeg tror man blir mer åpen for inntrykk her oppe, sier hun.

Men det har ikke bare vært mystikk innenfor veggene i gamlehuset.

– Et år var det to leirdeltakere som fant hverandre over oste-gryta. Året etter kom de tilbake for å forlove seg. Så feiret de året deretter bryllup på setra, og i år var de på besøk med sine to barn!

Drama på julaften

Fjellområdet rundt Herdalssetra er et populært turområde. Mange velger dagsturer på en av de mange toppene, eller de tar den populære turen inn til Geiranger – noe også dronning Sonja har gjort og skriver om i boken *Klangbunn*.

– Natten før overnattet hun på setra. Etterpå leste jeg i en bok at hun hadde hatt mareritt om at hun hadde tatt motsatt vei av det som er vanlig og måtte gå baklengs ned den stupbratte eggen hvor en ser rett ned på begge sider, forteller Åshild.

Selv for geitene kan terrenget være brutalt. Et år manglet de ei geit da de skulle hente dyra ned om høsten. Det ble lett hele høsten. Julaften gikk Jostein en skitur opp til setra, og fikk plutselig høre meking høyt oppe i

det stupbratte fjellet. Etter noen hundre meters klatring fikk han se ei lita geit på en høy klippe.

– Den var brun, raggete og mager der den sto og ville så gjerne hjem til jul, men jeg klarte ikke å få fatt i den, forteller Jostein.

Det snødde tett, og snart var det mørkt. Jostein måtte reise hjem med uforrettet sak. Julaften ble spesiell, og det var vanskelig å få opplevelsen ut av hodet. Tid-

"Å bo her alene, ta vare på seg selv og dyra ga en fantastisk frihetsfølelse."



△ I det gamle fjøset er det nå serveringssted, selv om fjøspreget er godt bevart.

▷ Disse ostene ikke bare smaker godt. De ser lekre ut også.

◁ Livet skal nytes ... langsomt.

Elva snakker

Selv om det er mye kos og hygge med en seter, legger ikke Åshild og Jostein skjul på at det er mye arbeid. Ikke bare det praktiske med selve driften, men innimellom også noen politiske kamper. På 80-tallet var det snakk om å bygge kraftverk knyttet til vassdragene i området. Åshild var leder i vernegruppa.

– En stund var vi virkelig redde. En utbygging ville ødelagt grunnlaget for seterdriften, miljøet og det biologiske mangfoldet. Heldigvis tok myndighetene til fornuft. Å bygge ut vassdrag hjelper ikke så lenge vi fortsetter å sløse med elektrisiteten, konstaterer Åshild.

Solen har gått ned over Herdalssetra. Temperaturen forteller oss at høsten er like



om hjørnet. Om ikke lenge skal geitene ned til gården der nytt geitefjøs venter, og når bilveien snør igjen, spenner Åshild og Jostein like godt på seg skiene for å besøke sitt paradys. Men Åshild mener bestemt at den aller beste tiden på setra er om våren. Da drar hun ofte opp hit alene.

– Det blir tidlig grønt på engene. Da setter jeg meg ned og bare lytter. Hvis jeg lukker øynene, hører jeg elva snakke når vinden skifter. □